

KAROL ŻAKOWSKI ▶▶

Uniwersytet Łódzki

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2715-570X>

Uwarunkowania krótkotrwałych rządów w Japonii: przykład premiera Sugi Yoshihide

Determinants of short-lived governments in Japan: the example of Prime Minister Suga Yoshihide

Abstract

Japan is one of the countries with the most frequently changing heads of government in the world. The aim of this article is to examine both the structural and individual causes of this situation by using the example of the short term in office of Prime Minister Suga Yoshihide from 2020 to 2021. While such factors as strong ministerial sectionalism in the government, factionalism in the Liberal Democratic Party (LDP), high frequency of parliamentary and ruling party presidential elections, as well as consensual political culture made it difficult for prime ministers to remain in office for a longer period of time, the electoral and administrative reforms of the 1990s facilitated the heads of government to stabilize the government's social and party base of support. Nevertheless, the usage of the new institutional instruments to remain in power depended on the prime minister's ability to create his/her positive image among voters. This article analyzes why Prime Minister Suga, despite leading a stable ruling coalition in both houses of the parliament and having extensive experience in decision-making process, was unable to maintain the government's initially high popularity and resigned only one year after having formed his cabinet.

Keywords: Japan, Suga Yoshihide, prime minister, factionalism, Liberal Democratic Party

Детерминанты краткосрочного правления в Японии: пример премьер-министра Ёсихидэ Суги

Аннотация

Япония — одна из стран с наибольшей нестабильностью глав правительств в мире. Целью данной статьи является рассмотрение как структурных, так и личностных причин такого положения дел на примере короткого срока правления премьер-министра Ёсихидэ Суги (2020-2021 гг.). В то время, как сильная ведомственная секционность в правительстве, фракционность в Либерально-демократической партии (ЛДП), высокая частота выборов в парламент и на должность лидера правящей партии, а также политическая культура консенсуса, затрудняли премьер-министром оставаться у власти в течение более длительного периода, избирательная и административная реформы 1990-х годов облегчили главам правительств стабилизацию социальной и партийной базы поддержки правительства. Однако полное использование новых институциональных инструментов для удержания власти зависело от способности премьер-министра создать положительный образ себя среди избирателей. В статье анализируется, почему премьер-министр Суга, несмотря на то, что возглавлял стабильную правящую коалицию в обеих палатах парламента и имел большой опыт в процессе принятия решений, не смог сохранить изначально высокую популярность правительства и ушел в отставку лишь через год после формирования своего кабинета.

Ключевые слова: Япония, Ёсихидэ Суга, премьер-министр, фракционность, Либерально-демократическая партия

Wstęp

Statystyki pokazują, że premierzy Japonii pozostawali na urzędzie bardzo krótko w porównaniu z szefami rządów większości innych skonsolidowanych krajów demokratycznych. W okresie powojennym doszło do aż 37 zmian na tym stanowisku, przy czym dwóch premierów – Yoshida Shigeru w latach 1946–1947 i 1948–1954 oraz Abe Shinzō w latach 2006–2007 i 2012–2020 – pełniło urząd dwukrotnie. Średnia długość pozostawania u władzy wynosiła niewiele ponad dwa lata, zaś 17 razy premier podał się do dymisji po zaledwie roku lub kilku miesiącach od sformowania gabinetu. Po tym, jak w latach 2006–2012 szef rządu zmieniał się co roku, rozpoczęła się rekordowo długa kadencja premiera Abe, zakończona we wrześniu 2020 roku. Następcą Abe, premier Suga Yoshihide, przejął po swym poprzedniku

stabilną bazę poparcia w partii rządzącej, która zdawała się zwiastować długie rządy. Mimo to, już we wrześniu 2021 roku Suga zdecydował się nie kandydować na kolejną kadencję jako lider PL-D. Celem niniejszego artykułu jest zbadanie zarówno strukturalnych, jak i personalnych przyczyn zaskakującej decyzji premiera.

Główną hipotezą artykułu jest przypuszczenie, że o ile reformy instytucjonalne umocniły pozycję premierów Japonii w rządzie i partii rządzącej, o tyle niekoniecznie przełożyło się to na długość sprawowania przez nich władzy. Przy silnej pozycji PL-D w japońskim systemie partyjnym, bowiem, kluczowym pozostaje wizerunek premiera pośród wyborców. Pomimo osłabienia frakcyjności w PL-D, sytuacja wewnątrzpartyjna nadal wywiera duży wpływ na losy szefa rządu, gdyż posłowie partii dominującej jednoczą się wokół popularnego premiera, a wywierają nacisk na niepopularnego, aby ustąpił.

Problem częstych zmian na stanowisku szefa rządu w Japonii był niejednokrotnie przedmiotem zainteresowania badaczy. Takenaka Harukata (2015, s. 46–82) twierdzi, że krótkie kadencje premierów wynikały przede wszystkim z braku kontroli rządu nad procesem legislacyjnym i z łatwości uzyskania większości mandatów w Izbie Radców przez opozycję. Ochi Takao (2015, s. 83–107), z kolei, zwraca uwagę na podziały wewnątrz PL-D jako na główną przyczynę częstej rotacji na stanowisku szefa partii rządzącej. Również Shinoda Tomohito (2000, s. 14) podkreśla, że to frakcyjność oraz krótka, zaledwie dwuletnia, kadencja na stanowisku prezesa PL-D powodowała, że niewielu premierom udało się przetrwać na urzędzie od jednych wyborów parlamentarnych do drugich. Jak dodaje Uchida Kenzō (1983, s. 175–177), częsta wymiana szefa rządu bez zmiany partii rządzącej, tzw. „sztuczna zmiana władzy”, umożliwiała PL-D odświeżanie swojego wizerunku, co ułatwiało zachowanie statusu ugrupowania dominującego. O ile jednak powstało wiele analiz nt. przyczyn dymisji premierów do momentu wprowadzenia w życie reform systemu wyborczego i administracyjnych, o tyle mniejszą uwagę poświęcono wpływowi zmian instytucjonalnych z przełomu XX i XXI wieku na to zjawisko.

Badania w niniejszym artykule opierają się na analizie instytucjonalno-prawnej oraz metodzie studium przypadku. Skorzystano również z metody porównawczej, aby dokonać przeglądu przyczyn ustąpienia premierów Japonii po 1946 roku. Przykład administracji Sugi pokazuje, że pomimo

wzmocnienia pozycji premiera, wykorzystanie nowych narzędzi instytucjonalnych w celu utrzymania się u władzy nadal jest zależne od zdolności szefa rządu do kreowania swojego pozytywnego wizerunku pośród wyborców i utrzymania wysokich notowań gabinetu w badaniach opinii publicznej. Po osłabieniu frakcyjności w PL-D zainteresowanie reporterów wręcz przeniosło się z rozgrywek wewnątrzpartyjnych na osobę szefa rządu, co skutkowało wzrostem znaczenia jego umiejętności prezentacji w mediach. Jak pokazuje przykład Wielkiej Brytanii, choć rozwój mediów masowych wpłynął na spłylenie przekazu politycznego, zdolności oratorskie premiera pozostały ważnym czynnikiem w pozyskiwaniu zwolenników przez szefa rządu, zaś brak umiejętności przemawiania może przyspieszyć koniec jego kariery politycznej (Toye, 2011, s. 178–190). Ważnym czynnikiem w kreowaniu wizerunku premiera jest również jego umiejętność poradzenia sobie z takimi losowymi kryzysami, jak pandemia COVID. Chociaż studium przypadku premiera Sugi dotyczy krótkiego okresu, pozwala prześledzić typowe losy szefa rządu Japonii, który na początku kadencji nie zdołał ustabilizować notowań gabinetu na poziomie wystarczającym do pozostania na urzędzie.

Artykuł składa się z czterech sekcji. W pierwszej opisane zostały strukturalne przyczyny krótkotrwałych rządów w Japonii po II wojnie światowej. Dwie kolejne sekcje zawierają analizę instytucjonalnych i personalnych uwarunkowań gabinetu premiera Sugi. Na tym tle ostatnia sekcja opisuje bezpośrednie przyczyny przedwczesnej rezygnacji szefa rządu.

Strukturalne przyczyny krótkotrwałych rządów w powojennej Japonii

Krótki okres sprawowania władzy przez większość powojennych premierów Japonii wynikał ze złożonych uwarunkowań strukturalnych zarówno w rządzie, jak i w partii rządzącej. Można do nich zaliczyć silny sekcjonalizm resortowy w rządzie, frakcyjność w PL-D, wysoką częstotliwość wyborów do parlamentu i na stanowisko prezesa partii rządzącej oraz konsensualną kulturę polityczną.

Władza premiera była ograniczana przez duży wpływ biurokratów na proces decyzyjny. Urzędnicy ministerialni zazdrośnie strzegli budżetu i zakresu jurysdykcji swoich resortów, sprzeciwiając się wszelkim reformom,

które mogły zagrozić ich statusowi. O ile teoretycznie to gabinet decydował o nominacjach na wysokie stanowiska biurowe, o tyle w praktyce respektowano sztywną drogę kariery biurowej, opartą na stażu pracy. Z tego powodu urzędnicy ministerialni czuli się bezpieczni nawet jeśli sabotowali przedsięwzięcia swoich politycznych przełożonych. Zresztą, ze względu na częste rekonstrukcje rządu, ministrowie zazwyczaj nie pozostawali wystarczająco długo na stanowisku, aby nabrać doświadczenia w kierowaniu resortem i musieli polegać na eksperckiej wiedzy swojego zaplecza administracyjnego. Zdarzały się również sytuacje, w których opór ze strony biurokratów wobec polityki rządu walczył się do dymisji premiera. Np. premier Abe zrezygnował ze stanowiska we wrześniu 2006 roku po przegranej PL-D w wyborach do izby wyższej. Porażka wyborcza była spowodowana głównie skandalem związanym z zagubieniem historii płatności składek emerytalnych milionów Japończyków podczas komputeryzacji systemu emerytalnego. Jest tajemnicą poliszynela, że informacja na ten temat wyciekła z Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej w celu niedopuszczenia do forsowanego przez premiera Abe zakazu *amakudari*, czyli praktyki uzyskiwania wysokich stanowisk w instytucjach publicznych przez emerytowanych biurokratów (Zakowski, 2021, s. 13–14).

Również podział partii rządzącej na frakcje powodował problemy, które często kończyły się przedwczesną rezygnacją premiera ze stanowiska. PL-D, rządząca Japonią niemal nieprzerwanie od 1955 roku, stanowiła zlepek kilku ugrupowań, które wywodziły się z wcześniej istniejących partii konserwatywnych¹. Chociaż prezes PL-D był wybierany przez parlamentarzystów i reprezentantów regionalnych partii, w praktyce decydujące znaczenie miały zakulisowe układy między szefami frakcji, z którymi prezes musiał się liczyć w trakcie sprawowania urzędu. Czasami dochodziło wręcz do zawierania potajemnych porozumień, zgodnie z którymi lider PL-D uzyskiwał poparcie innego szefa frakcji pod warunkiem obietnicy przekazania mu stanowiska po upływie jednej kadencji. Ponieważ każdy z liderów frakcji chciał zostać szefem rządu, w 1977 roku skrócono kadencję prezesa PL-D z trzech do

¹ PL-D powstała w 1955 roku z połączenia Japońskiej Partii Demokratycznej oraz Partii Liberalnej. Utraciła władzę jedynie na 10 miesięcy na przełomie lat 1993 i 1994 oraz na ponad trzy lata w okresie 2009–2012.

dwóch lat, zaś w 1980 roku wprowadzono limit dwóch następujących po sobie kadencji. Z tego powodu maksymalna długość sprawowania urzędu premiera, którym automatycznie stawał się prezes PL-D, została *de facto* ograniczona do zaledwie czterech lat. Dopiero w 2002 roku przywrócono trzyletnią kadencję, wydłużając tym samym limit do sześciu lat (Nakakita, 2017, s. 87). Kolejnej zmiany dokonano w 2017 roku, kiedy podniesiono limit kadencji do trzech, aby umożliwić pozostanie u władzy popularnemu premierowi Abe (Kōmura, 2017, s. 189–191).

Częste wybory na stanowisko prezesa partii nie były jedynymi, jakim musiał stawić czoła premier Japonii, aby zachować urząd. Kadencja Izby Reprezentantów trwała cztery lata, ale niemal zawsze była skracana przez szefa rządu, który w każdej chwili mógł rozpisać przedterminowe wybory. Ponieważ to izba niższa wybierała premiera, wybory do niej stanowiły zagrożenie utraty władzy przez partię rządzącą. Równie istotne były jednak wybory do Izby Radców, które odbywały się regularnie co trzy lata, gdy wybierano połowę jej członków. Ze względu na różne systemy wyborcze do obu izb, większym wyzwaniem było utrzymanie większości mandatów w izbie wyższej niż niższej. Chociaż Izba Radców nie wybierała premiera i nie mogła zablokować procesu legislacyjnego w sprawie ustawy budżetowej czy ratyfikacji traktatów, jej weto przy pozostałych ustawach musiało być odrzucone większością dwóch trzecich przez Izbę Reprezentantów. Nawet jeśli koalicja rządząca dysponowała wystarczającą liczbą głosów, izba wyższa mogła przeciągnąć proces legislacyjny. Z tego powodu szef rządu zwykł brać odpowiedzialność za utratę kontroli nad Izbą Radców podając się do dymisji – stało się tak w przypadku premierów Uno Sōsuke w 1989 roku, Hashimoto Ryūtarō w 1998 roku i Abe w 2007 roku. Zagrożeniem dla szefa rządu był również stan „wykręconego parlamentu” (*nejire kokkai*), w którym izba wyższa była kontrolowana przez opozycję. Chociaż wotum nieufności wobec rządu przegłosowane przez Izbę Radców nie było prawnie wiążące, utrudniało jakiegokolwiek porozumienie między rządem a opozycją do tego stopnia, że premier czuł się zobowiązany ustąpić ze stanowiska (Takenaka, 2010, s. 5–20). Do takiego przypadku doszło w 2008 roku, kiedy premier Fukuda Yasuo podał się do dymisji, aby umożliwić swojemu następcy przełamanie impasu w procesie legislacyjnym. Wysoka częstotliwość wyborów na stanowisko prezesa partii i do obu izb parlamentu sprawiały, że przywództwo

premiera niemal co roku było poddawane testom. Jeśli szef rządu im nie podołał, mógł przedwcześnie utracić władzę.

Kolejnym czynnikiem, który wpływał na skrócenie przeciętnej długości sprawowania funkcji premiera, była praktyka rezygnacji z urzędu w zamian za realizację ważnego celu politycznego. Ilekroć szef rządu chciał podjąć kontrowersyjną decyzję, wobec której istniał silny opór społeczny, jego oponenti wewnątrz partii rządzącej postrzegali to jako okazję do zmiany rządu. Aby przekonać ich do współpracy, premier mógł obiecać, że przekaże urząd innemu liderowi frakcji. W ten sposób Hatoyama Ichirō przekonał polityków PL-D do zgody na normalizację stosunków dyplomatycznych z ZSRR w 1956 roku, zaś Kishi Nobusuke do rewizji traktatu sojuszniczego ze Stanami Zjednoczonymi w 1960 roku. Owa praktyka nie była charakterystyczna jedynie dla PL-D. W podobny sposób premier Kan Naoto skłonił swoich przeciwników w Partii Demokratycznej do głosowania za ustawą o promocji odnawialnych źródeł energii przed podaniem się do dymisji w sierpniu 2011 roku. Shinoda (2000, s. 208–209) nazwał taki „samobójczy” sposób realizacji agendy politycznej stylem „wojownika kamikaze”.

O ile do lat 90. XX wieku głównym środkiem do utrzymania stanowiska premiera przez dłuższy czas była stabilna baza poparcia frakcyjnego w PL-D, o tyle frakcyjność uległa osłabieniu po zmianie systemu wyborczego w 1994 roku. Ponieważ okręgi średnich rozmiarów z głosem nieprzechodnym zastąpiono systemem mieszanym opartym w większości na okręgach jedno-mandatowych, wzrosła rola centralnych organów partyjnych w wyznaczaniu kandydatów na posłów oraz podziale między nich nowo wprowadzonych środków z subwencji budżetowej. Zamiast zakulisowych układów międzyfrakcyjnych, kluczową rolę w wyborze prezesa PL-D zaczął odgrywać wizerunek polityków wśród społeczeństwa (Krauss, Pekkanen, 2011, s. 235–239). Można wręcz mówić o stopniowej „prezydencjalizacji” stanowiska premiera, którego aktywność medialna i osobiste zaangażowanie w kampanie wyborcze stały się ważnymi czynnikami decydującymi o notowaniach partii rządzącej. Ów trend, rozpoczęty w wyniku rozwoju prywatnych kanałów telewizyjnych w latach 80. XX wieku, został wzmocniony po zmianie ordynacji wyborczej (Krauss, Nyblade, 2005, s. 361–368).

Jak zostało przedstawione w tabeli 1, w okresie obowiązywania starego systemu wyborczego zdarzało się, że premier relatywnie mało popularny, ale

przewodzący dużej frakcji w PL-D, był w stanie długo utrzymać się u władzy (np. Satō Eisaku). Z drugiej strony, walki frakcyjne mogły doprowadzić do usunięcia z urzędu szefa rządu, który cieszył się wysokim poparciem społecznym (np. Kaifu Toshiki). Po reformie systemu wyborczego, z kolei, popularny premier zasadniczo pozostawał na stanowisku aż do końca kadencji jako lider partii, chyba że uniemożliwiły mu to wypadki losowe, takie jak stan zdrowia.

Tabela 1. Długość sprawowania rządów i przyczyny ustąpienia z urzędu premierów Japonii po 1946 roku

Premier	Partia	Lata	Długość sprawowania urzędu (dni)	Poparcie na początku i pod koniec rządów (%)	Przyczyna ustąpienia
Yoshida Shigeru	JPL	1946–1947	368	b.d.	Przegrane wybory do Izby Reprezentantów
Katayama Tetsu	JPS	1947–1948	292	b.d.	Walki frakcyjne w JPS
Ashida Hitoshi	PD	1948	220	b.d.	Skandal korupcyjny
Yoshida Shigeru	PL	1948–1954	2251	b.d.	Utrata większości parlamentarnej
Hatoyama Ichirō	PL-D	1954–1956	745	b.d.	Walki frakcyjne w PL-D
Ishibashi Tanzan	PL-D	1956–1957	65	b.d.	Stan zdrowia
Kishi Nobusuke	PL-D	1957–1960	1241	b.d.	Walki frakcyjne w PL-D
Ikeda Hayato	PL-D	1960–1964	1575	b.d.	Stan zdrowia
Satō Eisaku	PL-D	1964–1972	2798	33–23	Koniec kadencji
Tanaka Kakuei	PL-D	1972–1974	886	60–21	Skandal korupcyjny
Miki Takeo	PL-D	1974–1976	747	42–26	Walki frakcyjne w PL-D
Fukuda Takeo	PL-D	1976–1978	714	27–29	Walki frakcyjne w PL-D
Ōhira Masayoshi	PL-D	1978–1980	554	42–25	Śmierć
Suzuki Zenkō	PL-D	1980–1982	864	48–27	Walki frakcyjne w PL-D
Nakasone Yasuhiro	PL-D	1982–1987	1806	40–49	Koniec kadencji
Takeshita Noboru	PL-D	1987–1989	576	51–8	Skandal korupcyjny
Uno Sōsuke	PL-D	1989	69	23–13	Zły wynik PL-D w wyborach do Izby Radców
Kaifu Toshiki	PL-D	1989–1991	818	38–52	Walki frakcyjne w PL-D
Miyazawa Kiichi	PL-D	1991–1993	644	55–11	Przegrane wybory do Izby Reprezentantów

Premier	Partia	Lata	Długość sprawowania urzędu (dni)	Poparcie na początku i pod koniec rządów (%)	Przyczyna ustąpienia
Hosokawa Morihiro	NPJ	1993–1994	263	72–55	Skandal korupcyjny
Hata Tsutomu	PO	1994	64	57–48	Odejście JPS z koalicji
Murayama Tomiichi	JPS	1994–1996	561	37–35	Zły wynik JPS w wyborach do Izby Reprezentantów
Hashimoto Ryūtarō	PL-D	1996–1998	932	57–30	Zły wynik PL-D w wyborach do Izby Radców
Obuchi Keizō	PL-D	1998–2000	616	33–41	Śmierć
Mori Yoshirō	PL-D	2000–2001	387	42–9	Presja wewnątrz partii rządzącej
Koizumi Jun'ichirō	PL-D	2001–2006	1980	87–66	Koniec kadencji
Abe Shinzō	PL-D	2006–2007	366	70–29	Zły wynik PL-D w wyborach do Izby Radców, stan zdrowia
Fukuda Yasuo	PL-D	2007–2008	365	58–28	Wotum nieufności w Izbie Radców, spadek popularności rządu
Asō Tarō	PL-D	2008–2009	358	49–19	Przeegrane wybory do Izby Reprezentantów
Hatoyama Yukio	PD	2009–2010	266	75–19	Skandale korupcyjne, spadek popularności rządu
Kan Naoto	PD	2010–2011	452	64–18	Walki frakcyjne w PD
Noda Yoshihiko	PD	2011–2012	482	65–19	Przeegrane wybory do Izby Reprezentantów
Abe Shinzō	PL-D	2012–2020	2824	68–37	Stan zdrowia
Suga Yoshihide	PL-D	2020–2021	384	74–31	Presja wewnątrz partii rządzącej

JPL: Japońska Partia Liberalna, JPS: Japońska Partia Socjalistyczna, PD: Partia Demokratyczna, PL: Partia Liberalna, PL-D: Partia Liberalno-Demokratyczna, NPJ: Nowa Partia Japonii, PO: Partia Odnowy,

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Yomiuri Shimbunsha Yoron Chōsabu, 2002, s. 486–493; Yomiuri Shinbun 2001–2021.

Premierom Koizumiemu Jun'ichirō (2001–2006) i Abe (2012–2020) udało się pozostać u władzy przez dłuższy okres dzięki utrzymaniu wysokich notowań rządu aż do końca kadencji. Zawdzięczali to m.in. umiejętnemu kreowaniu własnego wizerunku w mediach. Koizumi ułatwił reporterom telewizyjnym dostęp do rezydencji premiera. W kontaktach z mediami unikał dłuższych wypowiedzi – zawsze posługiwał się chwytliwymi sloganami, aby zapewnić, że jego słowa nie będą zniekształcone przez redaktorów. W przeciwieństwie do większości swoich poprzedników, Koizumi nie stronił od odwiedzania programów rozrywkowych czy udzielania wywiadów magazynom sportowym lub tabloidom. W ten sposób zapewnił sobie dostęp do jak najszerzych grup społecznych (Kabashima, Steel, 2010, s. 79–104). Nie mając charyzmy porównywalnej do Koizumiego, Abe kreował swój wizerunek medialny poprzez bardziej siłowe rozwiązania. Nie tylko wzmocnił kontrolę rządu nad programem publicznego nadawcy NHK, ale również próbował ingerować w działalność mediów prywatnych (Mulgan, 2017, s. 19). Z powodu tych kontrowersyjnych działań naraził się obrońcom swobód obywatelskich, ale też konsekwentnie budował swój wizerunek skutecznego decydenta, co przemawiało do dużej grupy wyborców oczekujących rządów „silnej ręki”. Dbał przy tym o regularne odnawianie chwytliwych haseł w programie politycznym, które miały przekonać elektorat, że pod jego rządami Japonia pozostaje bezpieczna i wpływowa.

Kolejnym czynnikiem, który umożliwił Koizumiemu i Abe długie rządy była prowadzona przez nich polityka gospodarcza, która odpowiedziała na zapotrzebowanie dużych grup wyborców. Premier Koizumi próbował odejść od protekcjonizmu wobec wybranych środowisk, które stanowiły żelazny elektorat PL-D, takich jak pracownicy Poczty Japońskiej, co spodobało się liberalnie nastawionym mieszkańcom dużych miast. Z kolei premier Abe realizował ambitny program Abenomiki (ekonomiki Abe) nastawiony na pobudzenie gospodarki poprzez luzowanie polityki monetarnej, stymulację fiskalną i deregulację. Co ważne, na początku kadencji obaj szefowie rządu unikali nadmiernie kontrowersyjnych decyzji, skupiając się na wygrywaniu kolejnych wyborów. Dopiero po umocnieniu własnego zaplecza politycznego przystąpili do realizacji bardziej ambitnych celów, takich jak prywatyzacja Poczty Japońskiej w 2005 roku czy reinterpretacja Konstytucji latem 2015 roku, aby umożliwić udział Japonii w paktach samoobrony zbiorowej.

Dzięki długotrwałym rządóm, zarówno Koizumi, jak Abe, stopniowo wprowadzili szereg zmian w procesie decyzyjnym, które umocniły pozycję premiera wobec biurokratów i polityków partii rządzącej. Premier Koizumi w pełni wykorzystał nowe organy utworzone w 2001 roku w ramach reformy administracyjnej, zwłaszcza Biuro Gabinetu (Naikakufu) i Radę ds. Polityki Fiskalnej i Ekonomicznej (Keizai Zaisei Shimon Kaigi), do przejęcia pełnej kontroli nad kompilacją budżetu (Takenaka, 2006, s. 153–258). Z kolei premier Abe powołał do życia Radę Bezpieczeństwa Narodowego w 2013 roku oraz Biuro Gabinetu ds. Personalnych w 2014 roku. Pierwszy z organów wzmocnił bezpośredni wpływ szefa rządu na politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, zaś drugi umożliwił mu przejęcie kontroli nad nominacjami na wyższe stanowiska urzędnicze we wszystkich ministerstwach (Żakowski, 2021, s. 108–119). Im dłużej premierzy pozostawali u władzy, tym łatwiej było im narzucać swoją wolę innym aktorom politycznym.

Silni „gracze weto” – politycy partii rządzącej, biurokraci oraz – w przypadku „wykręconego parlamentu” – partie opozycyjne, wymuszali na rządzie Japonii konsensualne zachowanie, które niejednokrotnie prowadziło do przedwczesnej dymisji premiera. Osłabienie frakcyjności i reformy administracyjne zainicjowane w latach 90. XX wieku ułatwiły szefom rządu stabilizację ich zaplecza politycznego i wzmocniły ich wpływ na proces decyzyjny. Wykorzystanie nowych narzędzi instytucjonalnych do przetrwania na urzędzie było jednak zależne od zdolności poszczególnych premierów do utrzymania wysokich notowań rządu wśród społeczeństwa.

Gabinet premiera Sugi: uwarunkowania instytucjonalne

Kiedy Suga obejmował urząd we wrześniu 2020 roku, zdawało się, że dysponuje wystarczającym zapleczem politycznym, aby pozostać premierem na dłużej. Jako współautor zmian administracyjnych wprowadzonych przez gabinet premiera Abe posiadał dużą wiedzę na temat mechanizmów decyzyjnych, rozległą sieć lojalnych współpracowników pośród biurokratów i posłów oraz kontrolę nad koalicją rządzącą, która miała stabilną większość mandatów w obu izbach parlamentu.

Suga należał do najbliższych współpracowników premiera Abe, za którego kadencji w latach 2012–2020 pełnił urząd sekretarza gabinetu. Sekretariat

Gabinetu został znacząco wzmocniony w wyniku reformy administracyjnej z 2001 roku, kiedy powierzono temu organowi nadzór nad „ważnymi politykami” (*jūyō seisaku*) wyznaczonymi przez premiera. Abe upoważnił Sugę do koordynacji większości działań rządu – zarówno pomiędzy ministerstwami, jak i z koalicją rządzącą. Pod kierownictwem Sugi liczba pracowników Sekretariatu Gabinetu uległa zwiększeniu z około 800 w 2012 roku do ponad 1000 w 2015 roku (Makihara, 2016, s. 81). Owa zmiana wynikała ze stworzenia elastycznej struktury biur strategii (*senryaku shitsu*), biur środków zaradczych (*taisaku shitsu*), sekretariatów (*jimukyoku*), biur politycznych (*seisaku shitsu*) oraz biur promocji (*suishin shitsu*) w celu koordynacji najważniejszych inicjatyw rządu (Kawato, 2015, s. 162).

Szczególnym źródłem władzy Sugi był jego nadzór nad nominacjami biurokratycznymi. W ramach Sekretariatu Gabinetu powołano do życia Biuro Gabinetu ds. Personalnych, którego pierwszym dyrektorem został podwładny Sugi, wicesekretarz gabinetu Katō Katsunobu. Biuro umożliwiło premierowi i sekretarzowi gabinetu swobodny wybór biurokratów na stanowiska kierowników sekcji (*buchō*) i wyższe (Mori, 2019, s. 190–193). O ile nowy system awansu ułatwił przewyżczenie sekcjonalizmu ministerialnego, o tyle osłabił również rolę biurokratów jako apolitycznych ekspertów w procesie decyzyjnym. Ponieważ kariera urzędników zaczęła zależeć od lojalności wobec premiera, doszło wręcz do przypadków tuszowania przez biurokratów dowodów na uwikłanie szefa rządu w skandal korupcyjny związany ze sprzedażą szkole Moritomo Gakuen działki w Osace po zaniżonej cenie². W efekcie ucierpiała transparentność procesu decyzyjnego (Makihara, 2018, s. 56–209).

Skład rządu wskazywał na to, że premier Suga zamierzał kontynuować ramy instytucjonalne administracji Abe. Spośród 20 członków gabinetu aż ośmiu zostało pozostawionych na stanowisku, zaś trzech zmieniło resort, którymi kierowali. Urząd zachowali również dyrektorzy dwóch kluczowych organów decyzyjnych utworzonych przez premiera Abe: wicesekretarz gabinetu ds. administracyjnych Sugita Kazuhiro, pełniący funkcję dyrektora

² W 2018 roku wykryto, że biurokraci z Ministerstwa Finansów sfalszowali dokumenty, aby ukryć fakt, iż dyrektor szkoły Moritomo Gakuen powoływał się na koneksje z premierem Abe.

Biura Gabinetu ds. Personalnych, oraz dyrektor Sekretariatu Rady Bezpieczeństwa Narodowego Kitamura Shigeru. Z kolei Imai Takaya, który w latach 2012–2020 był sekretarzem premiera Abe, został powołany na stanowisko doradcy Sekretariatu Gabinetu. Spośród sześciu sekretarzy administracyjnych nowego premiera aż czterech wcześniej pracowało jako sekretarze Sugi, gdy był on sekretarzem gabinetu (Yomiuri Shinbun Seijibu, 2020, s. 16–19).

Uwarunkowania instytucjonalne wskazywały na dużą zdolność gabinetu Sugi do utrzymania odgórnych metod sprawowania władzy, charakterystycznych dla administracji Abe. Z drugiej strony, wyzwaniem dla nowego premiera była niska transparentność procesu decyzyjnego, która mogła negatywnie wpływać na wizerunek rządu.

Gabinet premiera Sugi: uwarunkowania personalne

Chociaż Suga Yoshihide odziedziczył po swoim poprzedniku silny aparat administracyjny, pełne wykorzystanie istniejących narzędzi instytucjonalnych zależało od zdolności przywódczych nowego premiera oraz umiejętności doboru przez niego najbliższych współpracowników.

Suga miał w PL-D opinię posła, który karierę zawdzięczał ciężkiej pracy, a nie koneksjom. W przeciwieństwie do wielu czołowych polityków partii rządzącej nie posiadał krewnych w parlamencie, więc musiał udowodnić swoją skuteczność jako sekretarz posła i radny, zanim został wybrany do Izby Reprezentantów w 1996 roku. Jako radny, zbudował gęstą sieć kontaktów z innymi politykami i przedsiębiorcami w prefekturze Kanagawa, która przydała mu się do stworzenia silnej bazy poparcia w okręgu wyborczym (Mori, 2016, s. 44–131, 282–285). Po zostaniu sekretarzem gabinetu premiera Abe Suga poświęcał każdą chwilę na pracę, nie odpoczywając nawet w weekendy (Taniguchi, 2018, s. 157–159).

Jako minister spraw wewnętrznych i komunikacji w latach 2006–2007 oraz sekretarz gabinetu w latach 2012–2020, Suga wykazał duże zaangażowanie i nieustępliwość w realizacji swoich planów politycznych wszelkimi możliwymi środkami. Pomimo sprzeciwu biurokratów, udało mu się wprowadzić w życie nowy system podatkowy, umożliwiający mieszkańcom dużych miast rozliczenie części ich podatku dochodowego w prowincjonalnych regionach kraju. Jak podkreślał Suga (2012, s. 2–22), gotowość polityka do wzięcia pełnej

odpowiedzialności za swoje działania była niezbędna, aby móc wykorzystać całkowity potencjał aparatu administracyjnego. Z drugiej strony, Suga nie wahał się przed karaniem, nawet po latach, tych biurokratów, którzy zgłaszali obiekcje do jego poleceń. Liczba kontrowersyjnych decyzji na tym polu wzrosła po utworzeniu Biura Gabinetu ds. Personalnych w 2014 roku. Na przykład w 2015 roku odwołano ze stanowiska dyrektora Biura Podatku Lokalnego w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Komunikacji, który wcześniej opowiadał się przeciw inicjatywie podatkowej Sugi (Tanaka, 2019, s. 147).

Suga kilkakrotnie zmieniał afiliację frakcyjną, aż ostatecznie zrezygnował z członkostwa w jakiegokolwiek grupie wewnątrzpartyjnej (Makihara, 2016, s. 86). Z drugiej strony, z czasem w PL-D uformowały się dwie grupy młodych posłów, które stanowiły jego bazę poparcia: Ganēsha no Kai oraz Reiwa no Kai. Pierwsza wzięła nazwę od hinduskiego bóstwa Ganesi, które zapewnia sukces w przedsięwzięciach życiowych, zaś druga od brzmienia nowej ery, rozpoczętej po wstąpieniu na tron cesarza Naruhito w 2019 roku. Suga jako pierwszy ogłosił nazwę Reiwa w trakcie konferencji prasowej, co przyczyniło się do nagłego wzrostu jego popularności wśród społeczeństwa. Z kolei większa rozpoznawalność ułatwiła Sudze wybór na prezesa PL-D we wrześniu 2020 roku. Zwycięstwo już w pierwszej rundzie głosowania zawdzięczał on poparciu ze strony Abe oraz niemal wszystkich frakcji wewnątrz partii (Yomiuri Shinbun Seijibu, 2020, s. 55–220).

Suga przejął kontrolę nad aparatem administracyjnym, który służył premierowi Abe do wzmocnienia władzy, zwłaszcza nad Radą Bezpieczeństwa Narodowego i Biurem Gabinetu ds. Personalnych. Suga nie był jednak w stanie stworzyć równie zgranego zespołu w najbliższym otoczeniu, jak jego poprzednik. Za rządów Abe to właśnie Suga, jako sekretarz gabinetu, oraz sekretarz premiera Imai Takaya, uchodzili za najbardziej wpływowe osoby, które koordynowały różne inicjatywy w imieniu szefa rządu. Przyzwyczajony do swoich poprzednich obowiązków, Suga nie był w stanie wyjść poza rolę „szarej eminencji”. Choć premier powinien powierzyć szczegóły implementacji decyzji swoim współpracownikom, a samemu zająć się jedynie wyznaczaniem ogólnego kierunku polityki, nowy szef rządu miał ambicję samodzielnej koordynacji wszystkich działań biurokratów i członków partii rządzącej. Ani sekretarz premiera Nitta Shōbun, którego zresztą już po trzech miesiącach zastąpił Teraoka Mitsuhiro, ani sekretarz gabinetu Katō

Katsunobu, nie byli równie wpływowymi decydentami, jak ich poprzednicy. Naciskając na jednostronne podejmowanie decyzji niezależnie od głosu doradców, Suga demonstrował, że bierze pełną odpowiedzialność za swoje działania (Yomiuri Shinbun Seijibu, 2020, s. 17–19).

Pracowitość i determinacja w realizacji inicjatyw politycznych oraz umiejętność drobiazgowej koordynacji działań rządu czyniły Sugę sprawnym sekretarzem gabinetu za administracji Abe. Jednak po objęciu urzędu premiera te same cechy sprawiły, że Suga nie był w stanie w pełni wykorzystać aparatu administracyjnego, który sam współtworzył za poprzedniego rządu. Autorytarny styl przywództwa, nieznośność sprzeciwu i nieumiejętność polegania na zdolnościach najbliższych współpracowników szybko przełożyły się na kontrowersyjne decyzje, które wpłynęły negatywnie na popularność rządu.

Przyczyny dymisji premiera Sugi

W chwili objęcia urzędu przez Sugę rząd cieszył się wysokim wskaźnikiem poparcia w sondażach opinii publicznej. Zgodnie z sondażem *Asahi Shinbun* z września 2020 roku wspierało go aż 65% respondentów, zaś brak poparcia deklarowało tylko 13%. Jednocześnie, 63% pokładało duże nadzieje w nowym gabinecie, jeśli chodzi o walkę z pandemią koronawirusa (*Asahi...*, 2020). Jeszcze wyższe poparcie dla rządu (74%) respondenci deklarowali w sondażu *Yomiuri Shinbun*. Bardzo szybko jednak autorytarny styl rządów Sugi oraz krytyka wprowadzonych przez niego środków zaradczych przeciw pandemii spowodowały spadek popularności premiera oraz, tym samym, osłabienie jego pozycji w partii rządzącej.

Pierwsza kontrowersyjna decyzja szefa rządu została nagłośniona przez media już na przełomie września i października 2020 roku. Okazało się, że Suga odrzucił sześć kandydatur na stanowisko członków Japońskiej Rady Nauki (Nihon Gakujutsu Kaigi) – doradczego organu podlegającego Biuru Gabinetu. Ponieważ było niepisany zwyczajem, że nominacja przez premiera rekomendowanych do Rady przez środowisko naukowe profesorów była tylko formalnością, decyzja spotkała się z ostrą krytyką ze strony partii opozycyjnych i większości mediów. Oliwy do ognia dolewał fakt, że premier odmówił podania powodów odrzucenia kandydatur, zaś wiadome było, że niezaprobowani naukowcy w przeszłości krytykowali politykę rządu

(Yomiuri Shinbun Seijibu, 2020, s. 37–40). Zainicjowany przez kontrowersyjną decyzję proces spadku popularności rządu prawdopodobnie skłonił Sugę do odłożenia w czasie przedterminowych wyborów parlamentarnych. Logika nakazywała bowiem rozwiązać Izbę Reprezentantów jak najszybciej po wymianie premiera Abe, którego notowania zaczęły znacząco spadać pod koniec kadencji w wyniku krytyki obostrzeń wprowadzonych w czasie pandemii.

Strategia zapobiegania wzrostowi liczby zakażeń koronawirusem stała się zresztą głównym wyzwaniem gabinetu Sugi. Infekcje koronawirusem COVID-19, które po raz pierwszy wykryto pod koniec 2019 roku w Chinach, wiosną 2020 roku rozprzestrzeniły się na skalę globalną. Jeszcze jako sekretarz gabinetu w rządzie Abe, Suga opowiadał się raczej za minimalizacją obostrzeń społecznych, aby ograniczyć ich negatywny wpływ na gospodarkę. Latem 2020 roku z krytyką spotkała się promowana przez Sugę kampania Go to Travel, w ramach której rząd dofinansował krajowe wyjazdy turystyczne. Zdaniem części komentatorów, inicjatywa przyczyniła się do rozniesienia koronawirusa po Japonii (Yomiuri Shinbun Seijibu, 2020, s. 160–188).

Pomimo pogarszającej się sytuacji pandemicznej i ostrzeżeń ze strony ekspertów, premier był zdeterminowany, aby zorganizować Igrzyska Olimpijskie w Tokio, przełożone z 2020 roku na lato 2021 roku. Jednocześnie rząd nie zdołał w wystarczający sposób wytłumaczyć obywatelom powodów kilkukrotnego zwiększania i zmniejszania obostrzeń związanych z walką z koronawirusem oraz opóźnień w akcji szczepień, rozpoczętej dopiero wiosną 2021 roku. Z podobną krytyką spotkało się powolne tempo cyfryzacji administracji państwowej, którą Suga traktował jako jeden z priorytetów swojego gabinetu. Pomimo zakazu wstępu widzów na trybuny olimpijskie, igrzyska przyczyniły się do wzrostu liczby zachorowań na wariant delta koronawirusa. Prasa i opinia publiczna negatywnie odebrały przedkładanie wzrostu gospodarczego i organizacji olimpiady nad walkę z pandemią (*Suga a Casualty...*, 2021). Zgodnie z sondażem przeprowadzonym przez *Asahi Shinbun* w sierpniu 2021 roku, poparcie dla gabinetu spadło do zaledwie 28%. Aż 66% respondentów deklaroowało brak zaufania wobec polityki rządu przeciw koronawirusowi, 73% oceniało akcję szczepień jako zbyt wolną, zaś 54% uważało, że nie zdołano zapewnić bezpieczeństwa na olimpiadzie. Co

istotne, zaledwie 25% respondentów chciało kontynuacji kadencji premiera Sugi, podczas gdy 60% żądało jego rezygnacji (*Naikaku...*, 2021).

Technokratyczny, pozbawiony emocji styl wypowiedzania się szefa rządu w mediach był kolejnym czynnikiem, który spowodował spadek popularności gabinetu. O ile Suga uzyskał dużą rozpoznawalność jako sekretarz gabinetu, który w 2019 roku ogłosił nazwę nowej ery po abdykacji cesarza, o tyle jako premier nie potrafił umiejętnie kreować swojego wizerunku. Nie mając ani charyzmy Koizumiego, ani umiejętności budowania własnego wizerunku jako skutecznego decydenta, takiego jak Abe, był postrzegany bardziej jako kontynuator misji swojego poprzednika niż jako w pełni samodzielny lider.

Co najważniejsze, Suga nie zdał kluczowego egzaminu przywództwa – umiejętności prowadzenia partii rządzącej do zwycięstw wyborczych. W kwietniu 2021 roku PL-D przegrała we wszystkich trzech okręgach, w których odbyły się uzupełniające wybory parlamentarne: Hiroshimie, Hokkaido i Nagano (*Suga Suffers...*, 2021). Z kolei w lipcu 2021 roku koalicji rządzącej nie udało się zdobyć większości głosów w Radzie Metropolitarnej Tokio (Tatsumi, 2021). Od początku rządów Sugi było wiadomo, że kolejne wybory parlamentarne staną się ostatecznym sprawdzianem jego umiejętności przywódczych. Ponieważ w październiku 2021 roku miała dobiec końca czteroletnia kadencja Izby Reprezentantów, premier prawdopodobnie planował rozwiązać izbę niższą zaraz po sukcesie organizacji olimpiady. Kiedy jednak wbrew jego oczekiwaniom igrzyska nie tylko nie poprawiły, ale wręcz pogorszyły notowania rządu, w PL-D zaczęły narastać krytyczne głosy wobec Sugi. Ostatecznie, na początku września 2021 roku premier ogłosił, że nie będzie ubiegał się o reelekcję jako prezes partii. Zgodnie z logiką „sztucznej zmiany władzy”, owa decyzja pozwoliła PL-D odświeżyć swój wizerunek przed wyborami parlamentarnymi pod przywództwem nowego lidera, Kishidy Fumio.

Wnioski

Silna pozycja biurokratów w procesie decyzyjnym, podział PL-D na frakcje, wysoka częstotliwość wyborów parlamentarnych i partyjnych, w połączeniu z konsensualną kulturą polityczną sprawiły, że utrzymanie się na stanowisku

prezesa partii rządzącej i premiera Japonii nie było łatwym zadaniem. Reformy systemu wyborczego i administracyjne ułatwiły centralną kontrolę nad aparatem administracyjnym i partią, ale wykorzystanie nowych narzędzi instytucjonalnych zależało od zdolności szefów rządu do zachowania wysokiej popularności gabinetu. O ile premierom Koizumiemu i Abe udało się wykreować swój pozytywny wizerunek w mediach i pozostać u władzy na dłużej, o tyle premier Suga podzielił los większości poprzedników i podał się do dymisji przed upływem pełnej kadencji jako prezes PL-D.

Na decyzję Sugi o przedwczesnej rezygnacji ze stanowiska wpłynęły zarówno czynniki strukturalne, jak i personalne. O ile nowy premier odziedziczył silne zaplecze instytucjonalne po Abe, o tyle nie był w stanie go w pełni wykorzystać bez wcześniejszego wzmocnienia swojej pozycji w partii rządzącej. Ponieważ zaś kolejne wybory na stanowisko prezesa PL-D miały się odbyć już we wrześniu 2021 roku, a parlamentarnych oczekiwano nawet wcześniej, Suga powinien był przede wszystkim zadbać o utrzymanie wysokich notowań gabinetu wśród społeczeństwa. Zamiast tego, autorytarny styl rządzenia Sugi spowodował podjęcie przez niego szeregu kontrowersyjnych decyzji, które wpłynęły na spadek popularności rządu. W efekcie, posłowie PL-D zaczęli postrzegać nowego premiera raczej jako balast w zbliżających się wyborach do Izby Reprezentantów niż jako lidera zdolnego pociągnąć w górę wynik partii. Pod wpływem presji wewnątrzpartyjnej Suga zdecydował się nie ubiegać o reelekcję i pozwolić swojemu następcy na poprawę wizerunku gabinetu. Przykład jego kadencji potwierdza, że pomimo licznych reform instytucjonalnych zdolność premiera Japonii do utrzymania się u władzy nadal w dużym stopniu zależy od uwarunkowań personalnych. Inaczej niż w dobie silnej frakcyjności, jednak, przetrwanie polityczne szefa rządu wiąże się nie tyle z jego umiejętnością pozyskiwania poparcia liderów grup wewnątrzpartyjnych, co raczej ze zdolnością kreowania pozytywnego wizerunku pośród ogółu wyborców dzięki odpowiedniemu wykorzystaniu mediów i formułowaniu celów politycznych spójnych z oczekiwaniami dużej części elektoratu.

DR HAB. KAROL ŻAKOWSKI, PROF. UŁ

Katedra Studiów Azjatyckich
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Uniwersytet Łódzki
ul. Składowa 43, 90–127 Łódź
karol.zakowski@uni.lodz.pl

Bibliografia

- Asahi Shinbun yoron chōsa – Shitsumon to kaitō (9 gatsu 16, 17 nichi chōsa)* (2020, 18 września). [Badanie opinii publicznej Asahi Shinbun – Pytania i odpowiedzi (badanie z 16, 17 września)]. *Asahi Shinbun*. Pobrane z: <https://www.asahi.com/articles/ASN9K7X97N9KUZPS008.html>.
- Kabashima, I., Steel, G. (2010). *Changing Politics in Japan*. Ithaca – London: Cornell University Press.
- Kawato, S. (2015). *Giin naikakusei* [System parlamentarno-gabinetowy]. Tokio: Tōkyō Daigaku Shuppankai.
- Kōmura, M. (2017). *Furiko o mannaka ni. Watashi no nirekisho* [Wahadło ku centrum. Mój życiorys]. Tokio: Nihon Keizai Shinbun Shuppansha.
- Krauss, E.S., Nyblade, B. (2005). “Presidentialization” in Japan? The Prime Minister, Media and Elections in Japan. *British Journal of Political Science*, 35(2), 357–368.
- Krauss, E.S., Pekkanen, R.J. (2011). *The Rise and Fall of Japan’s LDP. Political Party Organizations as Historical Institutions*. Ithaca – London: Cornell University Press.
- Makihara, I. (2016). „Abe Ikkyō” no nazo [Zagadka „jednostronnej siły Abe”]. Tokio: Asahi Shinbun Shuppan.
- Makihara, I. (2018). *Kuzureru seiji o tatenaosu. 21 seiki no Nihon gyōsei kaikaku ron* [Reorganizacja zawalającej się polityki. Dyskurs o reformach administracyjnych w Japonii w XXI wieku]. Tokio: Kōdansha.
- Mori, I. (2016). *Sōri no Kage. Suga Yoshihide no shōtai* [Cień premiera. Prawdziwe oblicze Sugi Yoshihide]. Tokio: Shōgakka.
- Mori, I. (2019). *Kantei Kanryō. Abe ikkyō o sasaeta sokkin seiji no tsumi* [Biurokraci rezydencji. Grzechy polityki pomocników, którzy wsparli jednostronną siłę Abe]. Tokio: Bungei Shunjū.
- Mulgan, G.A. (2017). *Media Muzzling under the Abe Administration*. W: J. Kingston (red.). *Press Freedom in Contemporary Japan* (17–29). London – New York: Routledge.
- Naikaku shijiritsu 28%, hossoku go saitei o kōshin. Asahi Shinbun yoron chōsa* (2021, 8 sierpnia). [Poparcie dla gabinetu 28%, najniższe od sformułowania. Badanie opinii publicznej Asahi Shinbun]. *Asahi Shinbun*. Pobrane z: <https://www.asahi.com/articles/ASP8865HHP86UZPS002.html>.
- Nakakita, K. (2017). *Jimintō – Ikkyō no jitsuzō* [PL-D – Prawdziwe oblicze jednostronnej siły]. Tokio: Chūō Kōron Shinsha.
- Ochi, T. (2015). *Party Politics and Leadership Change in Japan: The Prime Ministerial Relay*. W: R. Sahashi, J. Gannon (red.). *Looking for Leadership. The Dilemma of Politi-*

- cal Leadership in Japan* (83–107). Tokyo – New York: Japan Center for International Exchange.
- Shinoda, T. (2000). *Leading Japan. The Role of the Prime Minister*. Westport: Praeger Publishers.
- Suga, Y. (2012). *Seijika no kakugo – Kanryō o ugakase* [Gotowość polityka – Poruszenie biurokratów]. Tokio: Bungei Shunjū Kikaku Shuppanbu.
- Suga a Casualty of His Own Failed Responses to COVID-19 Crisis* (2021, 4 września). *Asahi Shinbun*. Pobrane z: <https://www.asahi.com/ajw/articles/14433039>.
- Suga Suffers Triple Defeat in Bellwether Diet By-elections* (2021, 26 kwietnia). *Nikkei Asia*. Pobrane z: <https://asia.nikkei.com/Politics/Suga-suffers-triple-defeat-in-bellwether-Diet-by-elections>.
- Takenaka, H. (2006). *Kōzō kaikaku no shinjitsu. Takenaka Heizō daijin nisshi* [Prawda o reformach strukturalnych. Pamiętnik ministra Takenaki Heizō]. Tokio: Nihon Keizai Shinbun Shuppansha.
- Takenaka, H. (2010). *Sangiin towa nanika. 1947–2010* [Czym jest Izba Radców? 1947–2010]. Tokio: Chūō Kōron Shinsha.
- Takenaka, H. (2015). *The Frequent Turnover of Japanese Prime Ministers: Still a Long Way to a Westminster Model*. W: R. Sahashi, J. Gannon (red.). *Looking for Leadership. The Dilemma of Political Leadership in Japan* (46–82). Tokyo – New York: Japan Center for International Exchange.
- Tanaka, H. (2019). *Kanryōtachi no fuyu. Kasumigaseki fukkatsu no shohōsen* [Zima biurokratów. Recepta na odnowę Kasumigaseki]. Tokyo: Shōgakkan.
- Taniguchi, T. (2018). *Abe Shinzō no shinjitsu* [Prawda o Abe Shinzō]. Tokio: Gokū Shuppan.
- Tatsumi, Y. (2021, 7 lipca). *Tokyo Local Elections Are a Wake-up Call for Japan's Ruling Party. The Diplomat*. Pobrane z: <https://thediplomat.com/2021/07/tokyo-local-elections-are-a-wake-up-call-for-japans-ruling-party/>.
- Toye, R. (2011). The Rhetorical Premiership: A New Perspective on Prime Ministerial Power Since 1945. *Parliamentary History*, 30(2), 175–192.
- Uchida, K. (1983). *Habatsu. Seiken kōsō no omote to ura* [Fracje. Kulisy rywalizacji o władzę]. Tokio: Kōdansha.
- Yomiuri Shinbun* (2001–2021).
- Suga naikaku hossoku denwa zenkoku yoron chōsa – Shitsumon to kaitō* (2020, 6 września). [Telefoniczna ankieta na początku rządów gabinetu Sugi – Pytania i odpowiedzi]. *Yomiuri Shinbun*. Pobrane z: <https://www.yomiuri.co.jp/election/yoron-chosa/20210906-OYT1T50066/>.
- Yomiuri Shinbun Seijibu* (2020). *Kenka no Ryūgi. Suga Yoshihide, shirarezaru rirekisho* [Styl walki. Suga Yoshihide, nieznanne CV]. Tokio: Shinchōsha.
- Yomiuri Shimbunsha Yoron Chōsabu* (red.) 2002. *Nihon no yoron* [Japońska opinia publiczna]. Tokio: Kōbundō.
- Zakowski, K. (2021). *Gradual Institutional Change in Japan. Kantei Leadership under the Abe Administration*. London – New York: Routledge.